

ЗАСАДИ ТА ДРАЙВЕРИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

*Проф., д-р екон. наук В.В. Білоцерківець,
проф., д-р. екон. наук О.О. Завгородня, магістрант К.О. Завгородній
Український державний університет науки і технологій,
м. Дніпро, Україна*

Масштабні гео-економічних трансформацій порубіжжя ХХ-ХХІ сторіч, обумовлені прискореним поступом глобалізації, технологічними новаціями і структурними зрушеннями Індустрії 4.0 - 5.0, інтенсифікацією регіональних інтеграційних процесів, відкривають перед національною економікою України нові перспективи та можливості самореалізації у глобальному економічному просторі, зокрема в його ЄС-осередку. Невід'ємною передумовою та складовою успішного розв'язання цього завдання є заснований на сучасному теоретичному підґрунті та методологічному інструментарії [1] дослідницький пошук внутрішніх можливостей і рушіїв макродинаміки; розкриття, ефективного використання та розширене відтворення наявного макроекономічного потенціалу, насамперед його зовнішньоторговельної (експортної) складової.

У сучасному сенсі *експортний потенціал* – комплексна характеристика здатності економічної системи забезпечувати власний розвиток та ефективно виконувати функціональне призначення через підключення до системи міжнародних торгових відносин в якості експортера продукції (товарів і послуг)[2-3]. А це, у свою чергу, передбачає:

1) здатність національної економіки та її суб'єктів господарювання на основі використання наявних порівняльних національних переваг виробляти конкурентоспроможну на світовому ринку товарну продукцію, спроможну долати існуючі трансграничні експортні (тарифні та нетарифні) бар'єри та бути прибутковою реалізованою на зовнішніх ринках;

2) відносну самодостатність та автономність щодо організації внутрішньої мережі виробництва та реалізації продукції, призначеної на експорт;

3) реалізацію експортного потенціалу шляхом розвитку зовнішньої торгівлі, передусім, експорту та збільшення присутності продукції вітчизняного виробництва ("Made in Ukraine") на світовому ринку;

4) імператив суверенних національних стратегічних інтересів при провадженні конкурентної та торгової політики в частині посилення міжнародних конкурентних переваг, розширеного відтворення експортного потенціалу, стимулювання та протекціонізму експорту;

Визначальними ознаками та властивостями експортного потенціалу, як специфічного явища економічної реальності, є:

- міжнародна конкурентоспроможність, як атрибутивна ознака, передумова існування та самоактуалізації,
- трансграничність - можливість самореалізації лише у міжнародних (трансграничних) торговельних взаємодіях;
- складність – наявність значної кількості різноманітних елементів (носіїв), ієрархічно-структурних рівнів та розмаїття розгалужених зв'язків та взаємовідносин між ними;
- порівняльний характер (відносність), що проявляється при оцінюванні рівня розвитку експортного потенціалу, його сильних та слабких сторін лише в умовах співставлення і порівняння найбільш суттєвих показників даної національної економічної системи з іншими;
- неадитивність (складна адитивність із синергією та емерджентними ефектами) – функціонування різнорідних взаємозв'язаних компонентів породжує нові макроскопічні функціональні властивості цілого, що не можуть бути зведені до суми властивостей його компонентів й не піддаються точному передбаченню як фактом появи, так і за формами й рівнями прояву, потужністю наслідків;
- атрактивність – за наявності вибору між самореалізацією у внутрішньому чи зовнішньому економічному просторі й виражених переваг експортної альтернативи приваблення та “втягування носіїв експортного потенціалу та пов'язаних із ними суб'єктів господарювання та власників ресурсів до експортоорієнтованих видів діяльності;
- адресність – визначається конкретно для кожного суб'єкта чи об'єкта (носія потенціалу);
- релевантність як суб'єктивна міра відповідності (адекватності) потребам самозбереження та саморозвитку носія потенціалу, його очікуванням щодо майбутнього;
- динамічність, мінливість у часі - посилення чи послаблення під тиском конкуренції та внаслідок реалізації заходів, спрямованих на розвиток конкурентних переваг.

Водночас слід враховувати, що експортний потенціал є узагальненою характеристикою-критерієм, що визначає місце країни у внутрішньому і міжнародному поділі праці та спеціалізації економічної діяльності [2]. Якщо ж додатково розглядати експорт як вагомий чинник впливу на економічне зростання, структурні зрушення та технолого-економічний розвиток, то він набуває ознак перетворювального потенціалу, тобто прихованої здатності забезпечувати вирішення певних проблем розвитку шляхом переходу національної економічної системи з одного стану (конкурентно-експортної позиції в глобальному економічному просторі) в інший.

У кожному конкретному випадку, для кожної національної економічної системи її експортний потенціал буде представляти унікальну множину факторів, які в сукупності та неповторній взаємопов'язаності вирізняють її проміж інших й наділяють відносними конкурентними перевагами.

Відповідні відмінності та унікальності проявляються при розгляді множини взаємопов'язаних детермінант, під впливом яких ця національна економіка, еволюційно розвивається й наразі перебуває. Опрацювання чисельних результатів наукових розвідок у проблематику джерел міжнародної конкурентоспроможності та генераторів міжнародних конкурентних переваг [3-4] дозволяє назвати наступні вагомі імпакт-фактори:

- територіальні розміри національної економіки, попередньо нагромаджений в ній потенціал саморозвитку - наявні ресурсно-технологічні можливості (науково-технічний та інноваційний потенціал, людський капітал із відповідними талантами, підприємницькими здібностями, професійними та соціальними навичками, матеріально-технічна база, забезпеченість природними ресурсами, тощо);
- закладені в минулому ціннісно-цільові пріоритети суспільного вибору, вектор(и) інтеграції, напрями спеціалізації і місце в світовому поділі праці, зокрема науково-технічної;
- нагромаджений в передісторії резерв макроекономічної стабільності, потужність ризик-факторів;
- поточна діяльнісно-видова структура, структура експортного кошика, її продуктова диференціація та технологічна складність;
- географічне розташування, наявність та пропускна спроможність транспортних коридорів;
- наявний стан інфраструктури, насамперед цифрової, енергетичної, транспортно-логістичної та фінансової;
- перспективи розвитку у межах обраної інтеграційної моделі й, міра та характер відкритості внутрішнього економічного простору, експортноорієнтованість та імпортозалежність відтворювального циклу загалом та за видами економічної діяльності в частковості;
- узвичаєні принципи самоорганізації внутрішнього економічного простору (лібералізм і консерватизм; індивідуалізм і колективізм; дистанція влади; ієрархія та анархія; толерантність і гетерофобія; протекціонізм та фритредерство, тощо);
- традиційні моделі поведінки мікроекономічних суб'єктів, адекватні різноманітним викликам середовища, їх міжнародні бізнес-практики, бізнес-культура та культура конкурентної боротьби, тренд-тенденції та "коридор" свободи руху і т.п.

Втім, заглиблений погляд на будову експортного потенціалу дозволяє за різноманіттям зовнішньо-проявленого конкретного розглядіти та виокремити три базові елементи, що утворюють його "ядро" визначають функціональну повноцінність та здатність до саморозвитку (рис. 1.1). На нашу думку, такими конструктами є властиві економічній системі міжнародні конкурентні переваги, експортна компетенція, експортна ініціатива та тріалектика взаємозв'язків між ними із відповідними рушійними силами та факторами впливу.

Конкурентні переваги, з одного боку, є тією ексклюзивною цінністю, що відсутня чи в недостатній мірі розвинена в інших країнах й є об'єктом комерційного інтересу чи інших проявів політико-економічної небайдужості з їхньої сторони. А з іншого, - тим набором різноманітних взаємопов'язаних факторів конкурентоспроможності, що спільно генерують, підживлюють, актуалізують та комерціалізують цю цінність в міжнародних торговельних відносинах.

Рисунок 1.1 - “Ядро” саморозвитку експортного потенціалу економічної системи [розроблено авторами]

Експортна ініціатива (ЕІ) може бути визначена як внутрішньо обумовлене прагнення суб'єктів експортного процесу до самостійних активних дій, спрямованих на досягнення певної мети. На рівні національної економіки цілепокладання набуває відповідної змістовної конкретики. Йдеться про підвищення ефективності, рівня технологічної складності та збільшення масштабів експорту заради сталого безпечного економічного розвитку країни та зростання добробуту її населення у довгостроковій перспективі, про розбудову “вільної країни ... , що є надійним економічним партнером і прикладом розвитку, найпривабливішою для інвестицій та ведення бізнесу, найкращим місцем для творчої самореалізації втілення власних ідей” [5].

Під експортною компетенцією (ЕК) розуміється здатність суб'єктів, що приймають управлінські рішення щодо провадження зовнішньої торгівлі, розглядати експортну діяльність як науково обґрунтований задум (національний проект) для ухвалення обґрунтованих рішень, що

забезпечують наявність ефективної стратегії розвитку експорту та механізмів реалізації цієї стратегії, адаптивну конкурентну поведінку суб'єктів господарювання і одержання ними довгострокових стійких конкурентних переваг. Змістовно експортна компетенція охоплює та інтегрує здатності до прогнозування, моделювання, програмування, стратегічного та тактичного планування, аналітики, діагностики, обліку та контролінгу експортного макропроцесу.

Разом блоки ЕІ та ЕК “відповідають” за погляд на сьогоднішнє із очікуваного (планованого) майбутнього, за створення передумов для посилення міжнародних конкурентних переваг, за здатність генерувати та сприймати конкурентоспроможне нове, постійну готовність до адаптації до конкурентних викликів середовища, до інноваційного самоудосконалення, осучаснення та урізноманітнення експортного кошика, за спроможність успішно та швидко реалізовувати експорто-орієнтовані програми та комплєнс-проекти.

Висновки

Підтримка та активізація експортної діяльності є невід'ємним (базовим, вбудований) елементом та передумовою успішної реалізації національної стратегії соціально-економічного розвитку. Змістовно державна політика в сфері стимулювання експорту уособлює погоджену сукупність рішень та дій, що націлена на розширене відтворення експортного потенціалу національної економіки та її суб'єктів господарювання, зміцнення їх ринкових позицій і стабільний розвиток внаслідок посилення міжнародних конкурентних переваг, підвищення управлінської експортної компетентності та розвиток експортної ініціативи на усіх рівнях національної економічної системи. У зв'язку з цим вважається доцільним включення до переліку пріоритетів державної підтримки в сфері вищої освіти підготовку фахівців з освітніх програм, сфокусованих на міжнародній економічній діяльності.

Посилання

1. Філософія і методологія економічної науки: /під ред. В.М. Тарасевича. Дніпро: Економіка, 2019. 189 с.
2. Бестужева С.В. Концептуальні підходи до визначення сутності експортного потенціалу. Вісник Мукачівського державного університету. 2017. Випуск 21. С. 22-28.
3. Конкурентоспроможність національної економіки: цивілізаційні виміри та особливості управління в умовах глобалізації / [О.Б. Чернега, Ю.Г. Бочарова. М-во освіти і науки, молоді та спорту України]. Донецьк: Видавництво «Ноулідж», 2011. 348 с.
4. Портер М.Е. Конкурентна перевага. Як досягати стабільно високих результатів. К.: Наш формат, 2019. 624 с.
5. Національна економічна стратегія 2030. URL: <https://nes2030.org.ua/>